
REVIEW ARTICLE / DERLEME YAZISI

Bağlanma ve Maternal Bağlanma Konusunda

Bir Derleme

Emel Hoca NACAR¹, Füsün GÖKKAYA²

Özet: Bağlanma, bebeklik döneminde geliştirilen ve sonrasında bireyin hayatı boyunca sürdüreceği sosyal ilişkiler üzerinde etki sahibi olan bir kavramdır ve bir bireyin kendisi için önemli olan diğer bireylere karşı hissettiği güçlü bir duygusal bağ olarak tanımlanabilir. Anne ve bebek arasında kurulan ve her iki tarafın da yüksek haz duyduğu bağlanma maternal bağlanma olarak kavramlaştırılmıştır. Anne ve bebek arasında söz konusu bağlanmanın gelişmesi, gerek annenin gerekse yeni doğanın hayatı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu için, maternal bağlanmaya özellikle olumsuz etki ettiği bilinen öncüllerin ortadan kaldırılması, anne ve bebek arasındaki bağın verimli bir şekilde devamlılığının sağlanması oldukça önemlidir. Böylece bebeğin sağlıklı bir bağlanma geliştirmesi beklenmektedir. Bebeklik döneminde temel bakım verene karşı geliştirilen bağlanmanın, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde kurulan romantik ilişkilerin, sosyal ilişkilerin ve sosyal hayatın sağlıklı sürdürülmesi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu çalışmayla bağlanma, bağlanma stilleri, maternal bağlanma vebu kavramlara olumsuz etki ettiği bilinen öncüllere yönelik araştırmalarla ilgili bir derleme sunmak amaçlanmıştır. Böylece konuya ilgi duyan ve araştırma yapacak akademisyenlere genel bir bilgi sunarak ileride yapılacak araştırmalara ışık tutmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma, bağlanma stilleri, maternal bağlanma

A Review Article on Attachment and Maternal Attachment

Abstract: Attachment, a notion that has an influence on social relationships of a person which is developed during infancy and afterwards during life time and can be defined as a strong emotional bond that is felt towards other people who are important for him/her. Attachment which includes mutual high pleasure and established between mother and infant is conceptualized as maternal attachment. As the development of the attachment mentioned between mother and infant has a considerable influence on both mother and infant's life, it is crucial that the antecedents which have especially negative effect on maternal attachment are extinguished for the purpose of continuing the bond between mother and infant in a fruitful way. Therefore it is expected that the infant can develop a healthy bond. The attachment developed to the main care giver during infancy is known as having a great effect on carrying healthy romantic, social relationships and social life during childhood, puberty and adulthood. This study aims to focus on attachment, attachment styles, maternal attachment and the antecedents which are known as their negative effects on the regarding notions. Therefore, the study tries to bring light to the future researches for the academics who are interested in the field by giving general information on the subject.

Key Words: Attachment, attachment styles, maternal attachment

¹Uzm. Emel Hoca Nacar, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-Kıbrıs Yrd. Doç.

²Dr. Füsün Gökkaya, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-Kıbrıs

Address of correspondence/ Yazışma adresi: Yrd. Doç. Dr. Füsün Gökkaya, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Lefkoşa-Kıbrıs. Email: fusun.gokkaya@neu.edu.tr

Date of Received/ Geliş Tarihi: 26.04.2019, **Date of Acceptance/ Kabul Tarihi:** 30.04.2019

Citing/ Referans Gösterimi: Nacar, E., Gökkaya, F. (2019). Bağlanma ve Maternal Bağlanma Konusunda Bir Derleme. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1 (1): 49-55 doi:10.35365/ctjpp.19.1.06

Giriş

Bağlanma, en temel anlamda, bir bireyin kendisi için önemli olan diğer bireylere karşı hissettiği güçlü duygusal bağ olarak açıklanmaktadır ve bebeklik döneminde başlamaktadır. Bebeklik döneminde geliştirilen bağlanma, bireyin hayatı boyunca sürdüreceği sosyal ilişkiler üzerinde etki sahibi olan bir kavramdır (Meredith ve diğerleri, 2007; Fraley ve Shaver, 2000). Bebekler, genel kabule göre öncelikle annelerine bağlanarak çevresel etkilerden korunma ve eş zamanlı olarak da çevreyi keşif etme güdüsü taşımaktadır ve bu güdünün temeli güven duygusudur (Solmaz, 2002; Sümer ve Güngör, 1999). Anne ve bebek arasında kurulan ve her iki tarafın da yüksek haz duyduğu (Bretherton, 1991) bağlanma olarak tanımlanan maternal bağlanma ise, anne-çocuk sevgisinin geliştiği önemli bir bağ olarak değerlendirilmektedir (Mercer ve Ferketich, 1994). Gebelik ile başladığı kabul edilen maternal bağlanma, doğumdan sonra devam eden ve annelik rolünün gelişimi üzerinde önemli etkisi olan bir bağlanma türüdür (Muller, 1996). Anne-bebek arasında maternal bağlanmanın varlığının hem anne hem de bebek açısından önem taşıdığı (Siddiqui ve diğerleri, 2000) kabul edilmektedir.

Bebeklik döneminde temel bakım veren figüre yönelik olarak geliştirilen bağlanma stiline, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde kurulan romantik ilişkileri; sosyal ilişkileri; sosyal hayatın sağlıklı sürdürülmesi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Meredith ve ark., 2007; Fraley ve Shaver, 2000).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, annelik rolünün benimsenmesi ve bebeğin yetişkinlik dönemindeki tutum ve davranışları üzerinde etkisi olduğu kabul edilen maternal bağlanma ile bağlanma stilleri hakkında bir alan yazın derlemesi yapmak; konuya ilgi duyan ve araştırma yapacak akademisyenlere genel bir bilgi sunmak; ileride yapılacak araştırmalara ışık tutmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle bağlanma ve bağlanma stilleri hakkında bilgiler verilecek ardından bu kavramlarla ilişkili bazı değişkenlere yönelik araştırma bulguları özetlenecektir. Ardından maternal bağlanma kavramı açıklanacak ve ilgili araştırmalar özetlenecektir. Son olarak bağlanma ve maternal bağlanma arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalara kısaca değinilecek ve ilerideki araştırmalara çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Bağlanma ve Bağlanma Stilleri

Bowlby'e (1982) göre bağlanma, rahatlığı, güvenliği ve desteği içeren duygusal bir bağıdır ve bağlanma, "bir kişinin korktuğunda, yorulduğunda veya hasta olduğunda bir figürle ilişki kurmak ya da yakınlık aramak için duyduğu güçlü bir istek" olarak tanımlanır. Bağlanma davranışının harekete geçmesi için bireyin tehdit hissetmesi ya da bağlanma figüründen ayrılması gerekmektedir (Bowlby, 1982; Keler, 2008).

Bir başka tanıma göre bağlanma; çocuk ve bakıcısı arasında gelişen bir duygudur. Özellikle stresli durumlarda belirginleşen, dayanıklılık ve devamlılığı olan duygusal bir bağıdır. Bu bağ çocuğun bakım veren kimseyi araması ve yakınlık arayışı ve ilişki kurma gibi tavırlarla görülebilir (Pehlivan Türk, 2004: 56). Bağlanma kuramı kapsamında bağlanma açısından önemli nokta, bireyin geçmiş ve mevcut durumu arasındaki etkileşimin boyutu ve deneyimler ile yaşanan dönüşümdür (Sroufe, 2005). Bağlanma kuramına göre, bebek, birincil nesneye yönelik olarak kuvvetli ve heyecansal bir bağ kurma ve

bu bağı sürdürme arzusundadır (Yörük, 2011). Bebek; temel bakımını sağlayan birincil nesneye yönelik olarak zihinsel ve güdüsel olarak bazı temsiller kodlamaktadır. Bilişsel temsiller olarak adlandırılan bu temsiller, Bowlby (1973) tarafından içsel olarak çalışan modeller olarak adlandırılmaktadır. İçsel olarak çalışan modellerin, bireyin gelecek hayatındaki sosyal ilişkiler boyutunun temel şekillendiricisi olduğu kabul edilmektedir. Benliğe ilişkin içsel modeller, bireyin kendisini sevebilmesi ile ilişkilendirilen inanç ve tutumlar olarak adlandırılırken, başkalarına ilişkin içsel modeller diğerlerinin duyarlılık ve duygusallığı ile ilgilidir.

Bağlanma kuramına ve eş zamanlı olarak bağlanma kavramına daha genel bir çerçeveden bakıldığında, bağlanma yalnızca bebeklik döneminde ortaya çıkan bir olgu değil; bireyin gelecek dönemdeki hayatı üzerinde ve dolayısıyla da sosyal ilişkileri üzerinde etkili olan ve sürdürülen bir süreçtir. Eğer bir bebek, ihtiyaç duyduğunda bağlanma figüründen istediği tepkiyi alabilirse, çevreye uyum sağlama ve keşif etme güdülerinin doyurulmasına yönelik zemin hazırlanması mümkün olmaktadır (Hazan ve Shaver, 2000) ve bu bağlanma gelecekteki sosyal ilişki ağı üzerinde etki sahibidir (Bowlby, 1979).

Bağlanma kuramının geliştiricisi olan Bowlby'den sonra kurama ilişkin en önemli katkılar Ainsworth (1979) tarafından yapılmıştır. Ainsworth tarafından yürütülen çalışmaların temelinde bağlanma davranışına yönelik bireysel farklılaşmalar ele alınmıştır. Annelerin bireysel farklılıklarından kaynaklanan farklı bağlanma stillerinin bağlanmayı etkilediği görülmüştür ve bu kapsamda bağlanma üç temel grupta sınıflandırılmıştır. Güvenli bağlanma stiline sahip bebeklerin, kendilerine bakım veren birincil figürü (genel kabule göre annelerini) güvenli yer olarak kullandıkları görülmektedir. Bebekler, çevreyi keşfederlerken ve temel güdülerinden biri olan meraklarını doyumaya yönelik davranışlar sergilerlerken olası bir sıkıntı ya da sorun durumunda bağlanma figürlerini, geri dönebilecekleri güvenli yer olarak algılamaktadırlar. Güvenli bağlanma stiline sahip bebeklerin, temel bakım veren figürlerinin yokluğunda rahatsızlık duydukları bilinmektedir. Ayrıca, bu tip bağlanma stiline sahip bebeklerin güven duyguları gelişmiştir; temel bakım veren figürleri, bebeğin bulunduğu ortama geldiğinde bebek bu figüre yönelik memnuniyet içeren tepki vermektedir; diğer bağlanma stillerine sahip bebekler ile kıyaslandığında göreceli olarak daha kolay sakinleştirilebildikleri bilinmektedir.

Kaygılı bağlanma stiline sahip bebeklerin, temel bakım veren figürleri ile aynı ortamda oldukları durumlarda, bağlanma figüründen yakın ilgi bekledikleri ancak çevreyi keşif etme sürecinde bu figürü güvenli yer olarak kullanmadıkları bilinmektedir. Kaygılı bağlanma stiline sahip bebeklerin temel bakım veren figürüne yönelik davranış ve tutumları değişkenlik göstermektedir ve bu nedenle de bu bağlanma stili alan yazında kararsız bağlanma olarak da adlandırılmaktadır (Ainsworth, 1979).

Ainsworth (1979) tarafından tanımlanan bir diğer bağlanma stili kaçınan bağlanma stildir. Kaçınan bağlanma stiline sahip olan bebeklerin, temel bakım veren figürleri ile aynı ortamda iken çevreyi keşfetme eğiliminde oldukları ve fakat bu süreçte temel bakım veren figürleri ile bir etkileşimde olmadıkları bilinmektedir. Bu tip bağlanma stiline sahip olan bebekler

bağlanma figürleri ortamda değilken kaygı ya da mutsuzluk ile ilgili herhangi bir tepki vermemekte ve rahatsızlık hissetmemektedir. Ayrıca kaçınan bağlanma stiline sahip olan bebeklerin, temel bakım veren figürleri yeniden ortama geldiğinde bir memnuniyet gösterisi yapmadıkları aksine bu noktada başka şeyler ile ilgilenerek temel bakım veren figürü ile etkileşimden kaçındıkları bilinmektedir.

Bartholomew ve Horowitz (1991) tarafından oluşturulan, dört kategori modeli olarak bilinen dörtlü bağlanma modeli, son yıllarda yetişkin bağlanma stilleri (güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız) ile ilgili yapılan araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır. Güvenli bağlanma stilinde hem benlik hem de başkaları modelleri olumludur. Bu stile sahip kişiler kendilerini değerli olarak algılar ve diğerlerini kabul eder ve destekleyici olarak görürler. Saplantılı bağlanma stili; olumsuz benlik modeli ve olumlu başkaları modeliyle ilişkilidir. Kayıtsız bağlanma stili benlik modelinin olumlu olduğu fakat başkaları modelinin olumsuz olduğu stildir. Korkulu stil her iki modelinde olumsuz olduğu stildir. Bu stile sahip kişilerin hem benlik hem de başkaları modeli olumsuzdur. (Bowlby, 1973; Bartholomew ve Horowitz, 1991).

Güvenli bağlanma tarzına sahip bireylerin özsaygı ve güvenleri yüksek olur. Hem kendileri hem de karşılarındakiler konusunda olumlu bakış açısı sergilerler. Sevmeye değer, kabul edici ve karşı tarafa da destekleyici tavır içindedirler. Stres yaratacak konularda güvenli bağlanması olanlar yaşananları daha az tehditkâr görürler ve stresle başa çıkma yeteneklerine güvenirlir (Tutarel-Kışlak ve Çavuşoğlu, 2006). Saplantılı bağlanma biçimine sahip kişilerde, daha çok kendisiyle ilgili olumsuz duygular, değersiz hissetme hakimken, başkalarına yönelik olumlu değerlendirmeler görülür. Özgüvenleri az, kendini kolay açamayan ve verilen desteği alamayan, kaygılı bireylerdir (Waters ve ark., 1995; Kesebir ve ark., 2011). Kayıtsız bağlanma stiline sahip bireyler kendilerine karşı olumlu, başkaları ile ilgili olumsuz inançlara sahiptirler. Temelde yakınlık kurmaktan kaçınarak reddedilmekten kendilerini korurlar. Negatif duygularını baskı altında tutma eğilimleri vardır. Başkalarına olan gereksinimlerini, yakın ilişkilerin gerekliliğini reddeden, yüksek öz- saygısı olan, özerkliğe aşırı önem veren kişilerdir (Terzi ve Cihangir Çankaya, 2009). Korkulu bağlanma stiline sahip bireyler hem kendileri hem de diğerleri için olumsuz inançlara sahiptirler. Genel olarak kaygılı/kaçıngandırlar. Yakınlık kurmayı istemelerine rağmen kendilerini hayal kırıklığından, incinmekten korumak istedikleri için bundan kaçınırlar (Crowell ve Treboux, 1995; Waters ve ark., 1995; Kesebir ve ark., 2011).

Bağlanma ve Bağlanma Stilleri ile İlgili Araştırmalar

Bağlanma kavramına ilişkin alan yazında birçok araştırma olduğu ve bu araştırmaların özellikle bağlanma üzerinde etki sahibi olan faktörlere yönelik olduğu görülmüştür (Van Ijzendoorn ve Sagi-Schwartz, 2008). Grossman ve arkadaşları (2008) tarafından yürütülen bir araştırmada, ebeveyn-çocuk bağlanması üzerinde babaların destekleyen tutum sergilemesinin ve hassas olmasının çocukların oyun davranışlarını olumlu yönde geliştirdiği ortaya konmuştur.

Ziefman ve Hazan (2008) tarafından yürütülen araştırmada, bağlanma davranışındaki sıklığın ve

bağlanma simetrisinin içsel çalışma modeli çerçevesinde yaş ile paralel bir değişim gösterdiği saptanmıştır. Bağlanma ile çevresel şartlar arasındaki ilişkinin ortaya konduğu araştırmalar incelendiğinde (Granqvist ve Kirkpatrick, 2004), istikrarlı çevresel şartların varlığının bağlanma tarzının sürekliliği üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Çevresel şartlarda ortaya çıkan dramatik değişmelerin ise içsel çalışma modellerinin yeniden şekillenmesini ve bağlanma stiline değişmesine etki ettiği ortaya konulmuştur (Berlin, Cassidy ve Appleyard, 2008; Sroufe, 2000).

Alan yazında bağlanmanın kaygı ve kaçınan boyutlarının öz duyarlılık ile ilişkisi incelendiğinde, yapılan araştırmaların sonuçları kaygılı bağlanma ile öz duyarlılık arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Irons, 2007; Neff ve Beretvas, 2013; Neff ve McGehee, 2010; Terzi, 2015; Wei, Liao, Ku ve Shaffer, 2011). Kaçınan bağlanma ile özduyarlılık arasında ise ilişki olmadığını (Irons, 2007; Neff ve Beretvas, 2013; Neff ve McGehee, 2010; Rosen, 2013; Terzi, 2015) veya zayıf bir ilişki olduğunu gösteren çeşitli araştırmalar mevcuttur (Raquel-Bogdan ve diğerleri, 2011; Wei, Liao, Ku ve Shaffer, 2011). Ayrıca yapılan araştırmalar, güvenli bağlanma tarzı olanların özduyarlılıklarının yüksek; güvensiz bağlanma tarzı olanların ise özduyarlılıklarının düşük olduğuna işaret etmektedir (Neff ve Beretvas, 2013; Neff ve McGehee, 2010).

Bireyin bağlanma stiline, onun stresle başa çıkma davranışıyla ve iyi olma düzeyi ile ilişkili olduğu görülmüş ve iki değişken arasında düşük düzeyde ve olumlu bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca kayıtsız bağlanma stiline aktif planlama başa çıkma tutumunu anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur (Terzi ve Cihangir Çankaya, 2009). Hawkins, Howard ve Oyebede (2007), 84 hemşireyle yaptıkları araştırmada, yetişkin bağlanma stilleri, stres ve başa çıkma stillerine bakmışlardır. Sonuçlar, güvenli ve güvensiz bağlanan bireyler arasında, stres yaşamının anlamlı olarak farklılaşmadığını göstermektedir. Ayrıca Aleksitimik bireylerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stiline oldukları belirlenmiştir (Durak Batgün ve Büyüksahin, 2008).

Bağlanma ve psikopatoloji arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; bağlanmaya ilişkin kaygı ve kaçınma psikopatolojiye yakınlık bakımından bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır (Sümer ve ark., 2009). Depresyon tanısı alanların OKB ve PB tanısı alanlardan daha yüksek düzeyde bağlanma kaçınması bildirdikleri; klinik grubun (OKB, panik bozukluk, depresyon), psikopatolojisi olmayanlardan anlamlı olarak yüksek düzeylerde bağlanma kaygısı bildirdikleri saptanmıştır (Sümer ve ark., 2009). Bu sonuçlar alanyazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Bifulco, Moran, Ball ve Bernazzani, 2002; Mikulincer ve Shaver, 2007).

Bağlanma süreci üzerinde etkisi olan faktörler kapsamında ele alınan bir faktör olan ebeveyn faktörüne yönelik Grossman ve Zimmerman (2002) tarafından yürütülen araştırmada anneye ve babaya olan güvenli bağlanma arasındaki farklılık incelenmiştir. Anneye yönelik güvenli bağlanma geliştiren bireylerin, stres ile karşılaştığında fizyolojik anlamda rahatlama sağlayabilme kabiliyetinin olduğu ve babaya yönelik güvenli bağlanma geliştiren bireylerin ise oyun ve keşif yönünün kuvvetli olduğu ortaya konulmuştur.

Maternal Bağlanma

Maternal bağlanma, gebelik ile başlayan ve sonrasında post-partum dönemi boyunca devam ettiği kabul edilen benzersiz bir bağlanma türüdür (Ard, 2000). Bağlanma ve bağlanma kuramlarına yönelik yürütülen birçok araştırma kapsamında maternal bağlanma anne ve bebek açısından en derin ve yakın ilişki dönemi olarak değerlendirilmektedir (Bretherton, 1992).

Maternal bağlanmaya ilişkin olarak alan yazında yer alan tanımlar incelendiğinde, maternal bağlanmanın “anne ve bebek arasında zevk güdüsünü uyarıcı bir etkileşim” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Mercer ve Ferketich, 1994). Bir diğer maternal bağlanma tanımına göre ise maternal bağlanma, sevgi, şefkat, ilgi ile ortaya çıkan ve zamana dayalı olarak sürdürülebilirlik özelliğine sahip eşsiz bağdır (Muller, 1994). Maternal bağlanma, gebe ve doğmamış çocuk arasında oluşan özgün, sevgi dolu, duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır (Condon ve Corkindale, 1997). Doan ve Zimerman (2003) ise maternal bağlanmayı, gebelik döneminde var olan, gebe ile fetüs arasındaki duygusal yakınlığı temsil eden, mevcut ekolojik sistemde gelişen ve annenin zihninde canlanan, duygusal becerilerin kullanımını kapsayan bağlanma şeklidir diye tanımlamıştır.

Maternal bağlanma sadece bebeğin yeni hayatındaki güven duygusunun sağlanması için değil, eş zamanlı olarak annelerin annelik rolünün gelişmesi üzerinde de etkili olan önemli bir bağlanma türüdür. Doğum sonu dönemde yenidoğan bebek ve anne arasındaki bağın hızlı bir şekilde kurulması ve annenin annelik rolünü benimsemesi noktasında maternal bağlanmanın önemi büyüktür. Maternal bağlanma anne-bebek ilişkisinin kaliteli olması noktasında da önemli bir bağlanma türüdür.

Maternal bağlanma kavramının gelişmesine yönelik yürütülen araştırmalarda Cranley tarafından yayınlanan altı boyutlu model dikkati çekmektedir (Cannella, 2005; Cranley, 1981; Cranley, 1979). Cranley tarafından geliştirilen modele göre maternal bağlanmanın boyutları;

Fetüsten kendiliğinden ayırım,

- Fetüs ile olan etkileşim,
- Fetüse özellikler yükleme,
- Kendini adama (kendinden verme),
- Rol,
- Yuva yapma,

şeklinde sıralanmaktadır. Bu altı boyut, maternal bağlanmanın ölçülmesine yönelik ölçeklerin geliştirilmesine de katkı sağlamıştır. Cranley’in altı boyutlu modelini araştırmalarında kullanan Muller (1992), çocuk sahibi olmayı bekleyen annenin, kendine primer bakım veren ile ilişkili erken dönem deneyimlerinin sonraki bağlanma şekillerini etkilediği sonucuna varmıştır. Anne ve bebek arasındaki bağın doğum sonrasında ivedi bir şekilde kurulması, annelik rolünün kazanılmasının yanı sıra, anne-bebek arasında kaliteli ilişkinin kurulması noktasında önemli olduğu kanıtlanmıştır (Rodriguez ve ark., 2011).

Anne ve bebek arasında gelişen maternal bağlanma düzeyinin tespit edilmesi önemlidir. Bebeğine zayıf maternal bağlanma olasılığına sahip olan annelere yönelik uygun süreçlerin başlatılması ve bebeklerine yönelik bağlanmada kayıtsız tavır sergileyen annelerin motive edilmesi önemlidir (Shieh, Kravitz ve Wang,

2001). Çünkü, zayıf bağlanma düzeyi, anksiyete ve depresyona sebep olmaktadır (Bloom, 1995). Bebeklerine yönelik olarak kuvvetli maternal bağlanma geliştiren annelerin, duygusal, bilişsel ve davranışsal anlamda annelik rolüne diğer annelere kıyasla daha hazır olduğu araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur (Siddiqui ve ark., 2000). Anne ve bebek arasında söz konusu bağlanmanın gelişmesi gerek annenin gerekse yeni doğanın hayatı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu için, maternal bağlanmaya özellikle olumsuz etki ettiği bilinen öncüllerin ortadan kaldırılması, anne ve bebek arasındaki bağın verimli bir şekilde devamlılığının sağlanması noktasında önemlidir.

Maternal Bağlanma Süreci Üzerinde Etkili Olan Faktörler ve İlgili Araştırmalar

Anne ve bebek arasında gelişen ve bebeğin gelecekteki bağlanma süreci üzerinde etkisi olan maternal bağlanmaya etki eden faktörler araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. Bu faktörlerden bir tanesi teknoloji ve tanı gereçlerinin varlığıdır. Son otuz yılda gebeliğin erken döneminde, anne karnında yaşayan fetüsün görüntülenebilmesinin, maternal-fetal ilişkisinin çok erken bir dönemde kurulmasına katkı sağladığı ileri sürülmektedir (Stormer, 2003). Ultrason kullanımının ve bu süreçte gebelerin bilgilendirilmesinin maternal bağlanma üzerinde olumlu etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Boukydis ve ark., 2006; Righetti ve ark., 2005; Pretorius ve ark., 2006). Bununla beraber gebelerin prenatal bağlanmalarını çalışma durumu, gebelik haftası ve gelir durumu olumlu yönde etkilerken, yaş, eğitim durumu, aile tipi, istemli gebelik, gebelik sayısı ve yaşayan çocuk sayısının anlamlı bir etkisi olmadığı saptanmıştır (Elkin, 2015).

Maternal bağlanma sürecinde gebelik yaşı önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Özellikle gebelik yaşının artması ile fetal hareketlerin hissedilmeye başlanması noktasında maternal bağlanmanın arttığı tespit edilmiştir (Bloom, 1998; Wailand ve Tate, 1993; Zachariah, 1994).

Maternal bağlanma, annenin, gebelik sürecinde algıladığı stres, psikolojik travmaları, depresyon durumu gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Annenin anksiyete düzeyinin yüksek olması durumunda anne-bebek arasında kurulan maternal bağlanma düzeyinin düşük olduğu (Hart ve McMahan, 2006) ve annelerin depresyon düzeylerinin maternal bağlanma üzerinde direkt ve negatif bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur (Lindgren, 2003).

Maternal bağlanma kavramına yönelik olarak alan yazında yürütülen araştırmaların en temel argümanı anne ve bebek arasında kurulan bu eşsiz bağın, bireyin hayatındaki diğer dönemlerde etkisi olup olmadığı ve eş zamanlı olarak da bu bağ üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğuna yöneliktir. Maternal bağlanma üzerinde etkisi olan faktörler üzerinde yapılan araştırmalar doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası birçok faktör çerçevesinde değerlendirilmektedir. Örneğin, Çoban (2003) tarafından yürütülen araştırmada, maternal bağlanma üzerinde doğumun şekli ve annenin doğum sürecinde anestezi alıp almamasının etkili olduğu bulunmuştur.

Maternal bağlanma ile ilgili diğer önemli bir etken ise, anne ve babanın bebeğin anne karnındaki hayatı boyunca kurdukları hayal ve bu hayalin doğumla gerçekleşenle olan uyumudur. Diğer bir ifade ile aile tarafından

yaratılan bebek hayali ne kadar gerçekleşen durumla ile örtüşüyorsa anne – bebek arasındaki maternal bağlanma düzeyi o derece çok artmaktadır (Kavlak, 2004).

Maternal bağlanma üzerinde etki sahibi olan bir diğer faktör, bebeğin prematüre olarak doğması olarak değerlendirilmektedir. Anne-bebek maternal bağlanma düzeyinde prematürelilik olumsuz etkilemektedir (Soysal ve ark., 2003). Çünkü bu bebekler hastanede daha uzun süre kuvözde kalmakta ve anneleri ile ilk temasları diğer bebeklerden görece daha sonra gerçekleşmektedir.

Maternal bağlanma ile ilgili olarak yürütülen araştırmalar çerçevesinde maternal bağlanma üzerinde annenin hamileliğinin planlı olması da (Çoban, 2003) önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Hamileliği planlı olan annelerin anne-bebek bağlanma düzeylerinin diğer anneler ile kıyaslandığında görece daha yüksek olduğuna ilişkin araştırma sonuçları (Bahçecik ve Kavaklı, 1993) olduğu görülmektedir. Ayrıca 35 yaş ve üzerinde gebe kalan, öğrenim düzeyi düşük olan, çalışmayan, gebeliği planlı olmayan ve birden çok doğum yapmış gebelerin bağlanma düzeylerinin daha düşük seviyede olduğu saptanmıştır (Dereli Yılmaz ve Kızılkaya Beji, 2010).

Maternal bağlanmanın gelişmesi noktasında; annenin bebeği ile yüz yüze iken, bebeğine bakması, annenin bebeğinin elbiselerini giydirmesi ve çıkartması, bebeğine dokunması, öpmesi, konuşması gibi davranışlar sergilemesinin, maternal bağlanmayı olumlu yönde etkilediği araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur (Kennel, 1997; Novak ve Brom, 1999; Wong, 2001). Anne ve bebek arasında kurulan bağın, bebeğin duygusal gelişimi ve sosyal anlamda uyumlu olması arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Korkmaz ve diğerleri, 2005; Montigny ve Lacharite, 2006).

Bağlanma ve Maternal Bağlanma Arasındaki İlişkiler ile İlgili Araştırmalar

Maternal bağlanma ve bağlanma arasındaki ilişkinin ortaya konulması noktasında araştırmalar incelendiğinde, aile dinamiğinin ve bağlanmanın maternal bağlanma ile ilişkisinin kurulmaya çalışıldığı görülmektedir (Fonagy, Steele ve Steele, 1991; Main ve Hesse, 1990; Mikhael ve diğerleri 1991). Anne ve bebek arasındaki maternal bağlanma düzeyi, annenin kendi annesi ile bebeklik döneminde kurduğu bağlanma düzeyi ile ilişkilidir (Mercer ve Ferketich, 1994; Kavlak ve Şirin, 2009). Maternal bağlanmanın yüksek ve kaliteli olması ile annenin çocukluk dönemindeki bağlanma anıları arasında güçlü bir ilişki olduğu savunulmaktadır (Main ve Hesse, 1990). Siddiqui ve diğerleri (2000) tarafından yürütülen bir araştırmada, annelerin kendi çocukluk anılarında yer alan yetiştirilme-bağlanma ile ilgili anılarının, annenin

maternal bağlanma düzeyinde etkili olduğu belirlenmiştir. Şen (2007) 1-4 aylık bebeği olan annelerin bağlanma biçimleri ile maternal bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş; annelerin kaygı ve kaçınma puan ortalamaları düştükçe maternal bağlanmanın yükseldiği ve güvenli bağlanma biçimine sahip olan annelerin maternal bağlanma puan ortalamaları daha yüksek bir değere sahip olduğunu saptamıştır. Annelerin kendi ergenlik dönemlerinde kurdukları bağlanma ilişkileri ile maternal bağlanma düzeyleri arasında pozitif korelasyon olduğu saptanmıştır (Wailand ve Tate, 1993). Maternal bağlanma düzeyinin, aile ilişkilerindeki duygusal yakınlık ve bağlılık ile anlamlı ve pozitif ilişki içerisinde olması araştırmacıların saptadığı bir diğer sonuçtur (White ve ark., 1999).

Sonuç ve Öneriler

Özetlemek gerekirse, anne ve bebek arasındaki en eşsiz bağlardan biri olan ve gebelik ile başlayarak doğum sonrasında devam eden maternal bağlanma süreci üzerinde etki sahibi olan bir çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başlıcaları; annenin tanımlayıcı özellikleri (evliliğe ilişkin özellikleri, yaşayan çocuklarına ilişkin özellikleri, gebelik, gebeliği planlama durumu vb.), yaşadığı kültür, tutum ve davranışlar olarak sıralanmaktadır. Annenin kendi bağlanma stiline kendi anne oluşunda bebeğine geliştirdiği maternal bağlanma üzerindeki etkisi de belirlenmiş ve araştırmalara konu olmuştur.

Bebek ve anne/ bakım veren kişi arasında oluşan ilk bağlanma ilişkisinin kalitesi bireyin kendisi ve başkaları ile ilgili algısının temellerini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında annenin özellikle ilk yıllarda çocuğun tüm yaşamını etkileyebilecek bebek bakımı ve çocuk eğitimi hakkında bilinçlendirilmesi, örneğin stresle başa çıkma tarzları konusunda eğitilmesi, özduyarlılık, özgüven gibi konularda desteklenmesi çok önemlidir. Bu bağlamda, anneler için bebek bakımı hakkında eğitim programları geliştirilip uygulanabilir. Anne- bebek ilişkisinde olumsuz etkileri olabilecek bağlanma stillerine yol açan geçmiş yaşantılar ile ilgili, anne adaylarına yönelik, destekleyici psikoterapi çalışmaları yapılabilir. Bu çalışmalarla annelerin kendilik algılarının olumlu bir hale gelmesine çalışılabilir.

Bu önerileri gerçekleştirebilmek için; bağlanma ve maternal bağlanma konularına ilgi duyan ve araştırma yapacak akademisyenlerin çeşitli değişkenleri ele alarak yapacakları güncel nicel ve deneysel çalışmalara gereksinim duyulduğu söylenebilir.

Kaynaklar

Ainsworth, S.M.D. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34 (10), 932-937.

Ard, N.C. (2000). Prenatal and postnatal attachment in adolescent mother. *Journal of Child and Family Nursing*, 3 (5), 313-325.

Bahçecik N. ve Kavaklı A. (1993). Çocuk istismarı ve ihmali hazırlayan nedenler. *Hemşirelik Bülteni*, 7 (28), 33.

Bartholomew, K. ve Horowitz L.M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.

Berlin, L.J., Cassidy, J. ve Appleyard, K. (2008). The influence of early attachment on other relationships, J. Cassidy ve P.R. Shaver (eds.) *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*, içinde (s. 333-347). New-York: Guilford Press.

Bifulco, A., Moran, P. M., Ball, C. ve Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style: I. Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 37, 50-59.

Bloom, K. C. (1995). The development of attachment behaviors in pregnant adolescents. *Nursing Research*, 44(5), 284-289.

- Bloom, K.C. (1998) Perceived relationship with the father of the baby and maternal attachment in adolescents, *Journal of Obstet Gynecol Neonatal Nursing*, 27(4): 420-430.
- Boukydis, C.F.Z., Treadwell, M.C., Delaney-Black, V., Boyes, K., King, M., ve Robinson, T. (2006). Women's responses to ultrasound examinations during routine screens in an obstetric clinic. *Journal of Ultrasound in Medicine*, 25: 721-728.
- Bowlby J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock Publications.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, vol. II: Separation anxiety and anger*. USA: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: retrospect and prospect, *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 578-751.
- Bretherton, L (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5) 759-75.
- Bretherton, L. (1991). Pouring new wine into old bottles: the social self as internal working model. M. R. Cunnar ve L. A. Sroufe, (eds.) *Self processes and development: The Minnesota symposia on child psychology (Cilt 23)* içinde, (s. 1-41). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cannella B.L. (2005). Maternal-fetal attachment: an integrative review. *Journal of Advanced Nursing*, 50(1), 60-68.
- Condon, J.T. ve Corkindale, C. (1997). The correlates of antenatal attachment in pregnant women, *British Journal of Medical Psychology*, 70, 359-372.
- Cranley, M.S. (1979). The impact of perceived stress and social support on maternal-fetal attachment in the third trimester, University of Wisconsin; Madison, WI.
- Cranley, M.S. (1981). Development of a tool for the measurement of maternal attachment during pregnancy. *Nursing Research*, 30, 281-284.
- Çoban, A. (2003). *Doğum Sonrası Anne-Yenidoğan Etkileşimini Etkileyen Bazı Etmenlerin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dereli Yılmaz, S. ve Kızılkaya Beji, N. (2010). Gebelerin stresle başa çıkma ve depresyon düzeyleri. *Genel Tıp Dergisi*, 20(3), 99-108.
- Doan, H.M. ve Zimmerman, A. (2003). Conceptualizing prenatal attachment: toward a multidimensional view. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 18(29), 109-129.
- Durak Batıgün, A. ve Büyüksahin, A. (2008). Aleksitimi: Psikolojik belirtiler ve bağlanma stilleri. *Klinik Psikiyatri*, 11, 105-114.
- Elkin, N. (2015). Gebelerin Prenatal Bağlanma Düzeyleri ve Bunları Etkileyen Faktörler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 24(6), 230-237.
- Fonagy, P., Steele, H. ve Steele, M. (1991). Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age, *Child Development*, 62(5), 891-905.
- Fraley, R. C. ve Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: theoretical developments, emerging, controversies and unanswered questions, *Review of General Psychology*, 4, 132-154.
- Granqvist, P. ve Kirkpatrick, L. A. (2004). Religious conversation and perceived childhood attachment: a meta-analysis, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 14(4), 223-250.
- Grossman, K., Grossman K. E., Kindler, H., Zimmerman P. (2008). A wider view of attachment and exploration: the influence of mothers and fathers on the development of psychological security from infancy to young adulthood. J. Cassidy ve P.R. Shaver (ed.), *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (2nd ed) içinde, (s. 857-879). New York, NY: Guilford Press.
- Grossmann, K. E., ve Zimmermann, P. (2002). Attachment relationships and appraisal of partnership: From early experience of sensitive support to later relationship representation, L. Pulkkinen ve A. Caspi (ed.), *Paths to successful development: Personality in the life course* içinde (s. 73-105). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Hart, R. Ve McMahon, C. A. (2006). Mood state and psychological adjustment to pregnancy, *Arch Womens Ment Health*, 9(6): 329-337.
- Hawkins, A., Howard, R., ve Oyebode, J. (2007). Stress and coping in hospice nursing staff: The impact of attachment styles. *Psycho-Oncology*, 16(6), 563-572.
- Hazan, C. ve Shaver, P. R. (2000). Bağlanma: yakın ilişkilerle ilgili, araştırmalar için bir çerçeve. A. Dönmez, (çev.), *Türk Psikoloji Bülteni*, 16(7), 29-50.
- Irons, C. (2007). Early parental rearing, attachment relating, self-attacking, self-compassion and their relationship to depression symptomology in undergraduate students. (Doctoral dissertation). University of Sheffield, United Kingdom.
- Kavlak O. (2004). *Maternal Bağlanma Ölçeğinin Türk Toplumuna Uyarlanması*, (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kavlak, O. ve Şirin, A. (2009). Maternal bağlanma ölçeğinin Türk toplumuna uyarlanması, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 188-202.
- Keler, H. (2008). Liseli Ergenlerin Transaksyonel Analiz Ego Durumları ile Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kennel J. H. (1997). Care of mother, father, and infant. A. A. Fanaroff, R. J. Martin (ed.) *Neonatal-Perinatal Medicine Diseases of the Fetus and Infant* (6th ed.) içinde (1. Bölüm). Mosby Comp. Publ., St. Louis, Baltimore.
- Kesebir, S., Kavzoğlu S.Ö, Üstündağ M.F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2):321-332.
- Korkmaz, Z., Özkalp, B., Bodur, S. (2005). Primipar annelerin bebeklerini algılama durumu. 13. Ulusal Neonatoloji ve Yenidoğan Hemşireliği Kongre Kitabı: 486, Kayseri.
- Lindgren, K.A. (2003). Comparison of pregnancy health practices of women in inner-city and small urban communities. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 32(3): 313-21.
- Main, M. ve Hesse, D. (1990). Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behaviour the linking mechanism? M. Greenberg, D. Cicchetti ve M. Cummings (ed.), *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention* içinde (s. 161-185). Chicago, University of Chicago Press.
- Mercer, R. ve Ferketich, S. (1994). Predictors of paternal role competence by risk status, *Nursing Research*, 43(1), 38-43.
- Meredith, P.J., Strong, J., Feeney, J.A. (2007). Adult attachment variables predict depression before and after treatment for chronic pain, *European Journal of Pain*, 11, 164-170.
- Mikhail, M.S., Freda, M.C., Merkatz, R.B., Polizzotto, R., Mazloom, E., ve Merkatz, I.R. (1991). The effect of fetal movement counting on maternal attachment to fetus. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 165, 988-991.
- Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment patterns in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York: Guilford Press

- Montigny, F. ve Lacharité, C. (2006). Perceived parental efficacy: Concept analysis, *Journal of Advanced Nursing*, 49(4), 387-396.
- Muller, M.E. (1992). A critical review of prenatal attachment research. *Scholarly Inquiry for Nursing Practice*, 6 (1), 5-22.
- Muller, M.E. (1994). A questionnaire to measure mother-to-infant attachment. *Journal of Nursing Measurement*, 2(2), 129-41.
- Muller, M.E. (1996). Prenatal and postnatal attachment: a model correlation, *JOGNN*, 25(2), 161-166.
- Neff, K. D. ve McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity*, 9, 225-240.
- Neff, K. D., ve Beretvas, S. N. (2013). The role of self-compassion in romantic relationships. *Self and Identity*, 12(1), 78-98.
- Novak, J. ve Brom, B. (1999) *Maternal and Child Health Nursing*. St. Louis: Mosby Inc.
- Pehlivan Türk, B. (2004). Otitistik çocuğu olanlarda bağlanma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15 (1), 56-63.
- Pretorius, D.H., Gattu, S.J.E., Hollenbach, K., Newton R ve Hull, A. (2006). Preexamination and postexamination assesment of parental-fetal bonding in patients undergoing 3-/4 dimensional ultrasonography, *Journal of Ultrasound Medicine*, 25, 1411-1421.
- Raque-Bogdan, T. L., Ericson, S. K., Jackson, J., Martin, H. M., ve Bryan, N. A. (2011). Attachment and mental and physical health: Self-compassion and mattering as mediators. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 272- 278.
- Righetti, P.L., Dell'Avanzo, M., Grigio, M. ve Nicolini, U. (2005). Maternal /paternal antenatal attachment and fourth-dimensional ultrasounda technique: a preliminary report, *British Journal of Psychology*, 96, 129-137.
- Rodriquez, E.M., Dunn, M.J., Zuckerman, T., Hughart, L., Vannatta, K., Gerhardt, C.A., Saylor, M., Schuele, C.M. ve Compas, B.E. (2011). Mother-child communication and maternal depressive symptoms in families of children with cancer: integrating macro and micro levels of analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 38 (7), 732-743.
- Rosen, M. M. (2013). *Relationship Between Insecure Attachment, Mediators And Depression*. (Doctoral dissertation). Canterbury Christ Church University, United Kingdom.
- Shieh C., Kravitz, M. ve Wang, H.H. (2001). What do we know about maternal-fetal attachment? *The Kaohsiung Journal of Medical*, 17(9), 448-454.
- Siddiqui, A., Hagglof, B. ve Eisemann, M. (2000). Own memories of upbringing as a determinant of prenatal attachment in expectant women. *Journal Reproductive ve Infant Psychology*, 18:67-74:
- Solmaz, T. (2002). Psikolojinin alt alanları, romantik bağlanma: bebeklik dönemi bağlanma süreci, yetişkin bağlanma stilleri ve romantik ilişkiler, *Türk Psikoloji Bülteni*, 24(25), 105-113.
- Soysal, A. Ş., Öktem, F., Ergenekon, E. ve Erdoğan, E. (2003). Doğum türü değişkeninin bağlanma örüntüleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi, *Klinik Psikiyatri*, 3(2), 75-85.
- Sroufe, L.A. (2000). Early relationships and the development of children, *Infant Mental Health Journal*, 21(1-2), 67-74.
- Sroufe, L.A. (2005). Attachment and development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood, *Attachment and Human Development*, 7 (4), 349-367.
- Stormer, N. (2003). Seeing the fetus: the role of technology and image in the maternal-fetal relationship, *Journal of the American Medical Association*, 289 (13), 1700.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin türk örneklemleri üzerinde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma, *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya, B., Polat, R., Çekem, P. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (63), 38-45.
- Şen, S. (2007). *Anneanne Anne Bebek Bağlanmasının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Terzi, H. (2015). Özduyarlılık, Güvenli Bağlanma Ve Eşler Arası Atıfların Evliliğin İşlevselliği Üzerindeki Rolü. (Yayınlanmamışyüksek lisans tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, Ş., ve Cihangir-Çankaya, Z. (2009). The predictive power of attachment styles on subjective well-being and coping with stress of university students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(31), 1-11.
- Tutarel-Kışlak, S. ve Çavuşoğlu, S. (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 61-68.
- Van Ijendoorn, M.H. ve Sagi-Schwartz, A. (2008). Cross-cultural patterns of attachment: universal and contextual dimensions. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications içinde* (s. 880-905). New York, NY, US: Guilford Press.
- Wailand, J. ve Tate, S. (1993). Maternal-fetal attachment and perceived relationship with important others in adolescents. *Birth*, 20, 198-203.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., ve Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A 20-year longitudinal study. *Child Development*, 71, 684-689.
- Wei, M., Liao, K. Y., Ku, T., ve Shaffer, P. A. (2011). Attachment, self-compassion, empathy, and subjective well-being among college students and community adults. *Journal of Personality*, 79(1), 191-221.
- White, M.A., Wilson, M.E., Elander, G. ve Persson, B. (1999). The swedish family: transition to Parenthood, *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 13, 171-176.
- Wong, C.A., Dornsbuch, S.J., Eirckson, K.G. ve Laird, J. (2001). The relation of family and school attachment to adolescent deviance in diverse groups and communities, *Journal of Adolescent Research*, 16(4): 396-422.
- Yörükcan, T. (2011). *Bağlanma ve sonraki yaşlarda görülen etkileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zachariah, R. (1994). Maternal-fetal attachment: influence of mother-daughter and husband-wife relationship, *Research in Nursing and Health*, 17(1): 37-44.
- Zeifman, D., ve Hazan, C. (2008). J. Cassidy ve P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications içinde* (s. 436-455). New York, NY, US: Guilford Press.